

բութիւն. բարեխառն կլիմայում քնքղյշ գործարանը աւելի է զարգանում քան թէ արեւադարձի երկրներում: Ուստի նա աւելի ամուր է և աւելի հեշտութեամբ կարող է մաքառել իրեն բազմակողմանի զարգացմանը արգելք եղող կողմնակի ուժերի հետ: Այս պայմաններից կախումն ունին գիտութեան մեծ յառաջագիմումիւնները և թագաւորական կեանքի լայն զարգացումը: որոնք գտանու մեն բարեխառն կլիմայում:

Հիւանդութիւններէ շէտհոգիւն որոշման և կլիմայի ոգիւնութիւնը հասարակաց առողջութեան վերայ կողմնակի ազդեցուց, որը արտայայտուումէ բնաւորութեան մէջ, նիւթական բարեկեցութեան պայմանների և ազգերի կառավարութեան և թագաւորական կազմութեան մէջ, իւրաքանչիւր կլիմայի առանձնութիւնները անմիջապէս ազդումեն և յայտնի հիւանդութիւնների յառաջանալուն: այնպէս որ համարձակ կարելի է խօսել հիւանդութիւնների աշխարհագրական տարածման վերայ, որը կախումն ունի կլիմայից: Այն այնպիսի պայմանների, որոնք ցոյց են տալիս խոլերայի և դեղին տենդի սերմերը և որոնք իւրեանց վերանորոգման և տարածման համար տեղ են գտնում տաք և խոնավ երկրներում: արիւնահոսութիւն պատահումէ գլխաւորապէս հարաւային երկրներում: Ընդհատ տենդերը միմիայն մի քանի դէպքերում անցնումեն մինչև հիւսիսային լայնութեան 60 աստիճանը, միւս կողմից հիւսիսային ցուրտ օդը ցնցումէ շնչառութեան գործարանները և յառաջացնումէ բորբոքումն, որը շատ անգամ՝ բարակացաւ յառաջանալու պատճառ է լինում: Հիւանդութիւնների կախումն ունենալը կլիմայից և եղանակից շատ պարզ բացատրուումէ նորանոյ՝ որ բարեխառն գօտիներում ձմեռ ժամանակ տիրապետումեն հիւսիսային երկրների բնաւորութեան վերաբերեալ հիւանդութիւններ: — շնչառութեան գործարանների հիւանդութիւնների, իսկ ամառը սորա հակառակ է լինում: այսինքն պատահումէ մարսողական գործարանների խանգարումն տաք գօտիներին պատկանեալ երկրների համեմատ:

Մարդիկ՝ կլիմայի և եղանակի ազդեցութիւնը հասարակաց առողջութեան դրութեան վերայ՝ շատ անգամ մեծացնումեն, մենք ի վաղուց սովորել ենք կուտել ամեն բանի պատճառը կլիմայի վերայ, որ կախումն ունի մարդկային անմատութիւնից կենցաղավարական վատ պայմաններից: զոր օրինակ. Որ և է քաղաքի մեռածների թիւի մեծութիւնը վերադրումեն ամենարարձր աստիճանի վնասակար կլիմային: մինչդեռ փոքր ի շատէ քննութիւնը ցոյց է տալիս, որ այսպէս ահագին բազմութեամբ մեռնելու պատճառը մեծ մասամբ յառաջանումէ նորածին մանուկներին վատ կերակրելուց: որոնք մեծ քանակութեամբ մեռնումեն: Որ և է երկրի բնակիչների մեծ քանակութեամբ մեռնելու իսկական պատճառները իմանալ շատ կարեւոր է, քանի որ նրանց պատճառները կլիմային են վերաբերում և ակամայ անհոգ են մնում և ոչ մի առանձին միջոց չեն բանեցնում առողջապահական պայմանները լուացնելու մասին: որովհետև բնութեան

ոյժերի դէմ պատերազմել զժուար է և շատ անգամ անօգտակար, իսկ եթէ պատճառները յառաջանումեն անհասկացողութիւնից, անյարմար անողից, բնականների վատ պայմաններից և այլն, այն ժամանակ գործին օրինաւոր նայիլը և բարի ցանկութիւնը կարող են դարման լինել ցաւին:

Յիրաւի՝ որ չպէտքէ բացասել առողջ և անառողջ կլիմաների ազդեցութիւնը. այնպիսի տեղերում, ուր երկիրս ճախճախուտ է, զրկւած է բնական հողային ջրի հոսանքից, ուր ամառւայ և ձմեռւայ դիշերւայ ու ցերեկւայ ջերմութեան աստիճանը շատ զանազան են, ի հարկէ կլիմայի ազդեցութիւնը առողջութեան վերայ փնասակար պիտի լինի, եթէ մարդս ազատ է ընտրելու իւր բնակութեան տեղը, նա պէտքէ այդպիսի երկրներից հեռու կենայ. ընդհակառակն, ուր հողը չոր է (աւազստ կամ քարոտ), օդի ջերմութեան աստիճանը հաւասարաչափ բարեխառն է, ուր գտանում են սառն քամիների դէմ արգելքներ և արեգակը բաւականաչափ ներգործում է, այնտեղ կլիման ախորժիկ է, Այնու ամենայնիւ, աւելի լաւ կը լինէր, եթէ ի նկատի ունենանք այս գէպքերը նոր տեղերում բնակութիւններ հաստատելու միջոցին:

Կլիմայի ընդունելութիւնը. — կլիմայի փոփոխութիւնը շատ անգամ սաստիկ կերպով ազդումէ մարդու վերայ, նա հաւատարմորէ բոլոր առաջւայ պայմանների փոփոխութեան և կեանքի սովորութիւնների հետ. մարդս վայրկենաբար ենթարկւումէ ազդեցութիւններին, որոնց անընդունակ է նորա գործարանի կազմութիւնը, ուստի շատ զարմանալի չէ, որ նորա առողջութիւնը վատանայ, Արեւադարձի բնակչի հիւսիսային խիստ կլիմայի տակ գաղթելը, որը ներկայացնումէ սաստիկ հակառակութիւն նորա հայրենիքի կլիմայի հետ, կարօղէ նորան մահառիթ լինել, Եւրոպացուն շատ վտանգաւոր է սառն կլիմայից շուտով անցնելը դէպի տաքը, Այդպիսի փոփոխութիւնը կարելի է համեմատել կերակրի հետ պատահած փոփոխութեան հետ. նորա կերակուրը կարելի է ըստ ինքեան լաւ է, բայց չհամապատասխանելով առաջւայ սովորութիւններին, նա վատ է մարսւում մինչև որ ստամբքը յարմարի նորան: Մասամբ մարդս ընդունակ է սովորելու նոր կլիմայի պայմաններին, Շատ պարզ յայտնի է, որ այս միջոցին գործարանների կազմութեան մէջ յառաջանում են փոփոխութիւններ, որոնք աստիճանաբար յարմարեցնում են զխոտոր գործարանները նոր պայմանների, այս յարմարեցնելու յառաջատուութիւնը կոչւումէ կլիմային ընտելանալ (Ակլիմատիզացիա):

Այնու ամենայնիւ, մարդուս նոր կլիմայի պայմանների յարմարելու ընդունակութիւնը սահմանափակւած է, Արեւադարձում կան այնպիսի երկրներ, որոնց մէջ Եւրոպացին երբէք չէ կարող ընտելանալ կլիմային (արեւմտեան — Էնդկաստանի կղզիներ, Մեքսիկայի ծովափերը, Ճապոնի և Սումատրայի կղզիներ և այլն) և այնտեղ կազմւած դաղթականութիւնը պիտի ունշանար, եթէ անդադար չաւելանար գաղթողների թիւը, Մինչև անգամ

արևելեան Հնդկաստանում Եւրոպացիներին անկարելի է բոլորովին ընտելանալ կլիմային — այնու ամենայնիւ այնտեղ եղած Անգղիական զինուորների մահը միշտ լինումէր մեծ: և Հնդկական զինուորների առողջութիւնը այն ժամանակ միայն լաւացաւ, երբ մուտ գործեց նոցա մէջ զինուորների եռամիայ փոփոխութիւնը: Ընդհանրապէս սառն կլիմայի մէջ գաղթել աւելի ձեռնառու է քան թէ տաք, այնու ամենայնիւ այս մի փաստ է Եւրոպացւոց համար: Տաք կլիմայի մէջ գաղթել աւելի վատ ազդեցութիւն ունի մանուկների վերայ, զոր օրինակ Եգիպտոսի կամ արևելեան Հնդկաստանի մէջ բնակեող Եւրոպացիների մանուկների մահը շափազանց սաստիկ է լինում: Հինգ տարեկանից աւելի փոքր եղող մանուկներին եթէ տաք կլիմայի տակ տանենք, այն ժամանակ բոլորն էլ կմեռնեն առանց բացառութեան: Մեծ մանուկները չոր տաք կլիմայում բաւական մեծանում են, իսկ խոնաւ տաք կլիմայում չուտով ոչնչանումեն: Սարսափելի կոտորածներ յառաջացնումէ մահը թշուառ բնակիչների մէջ, որոնք ընկած են այնպիսի երկրներում: ուր կլիմայի անմիջական վատ ազդեցութեան հետ միանումէ և գետնի փնասակար ցնդումները:

Այդպիսի պայմաններում կլիմային ընտելանալը անկարելի է, և գրեթէ մահաւանդ ազատելու միակ հնարքն է փախչել, հեռանալ այդպիսի տեղերից: Այս պատճառաւ տաք երկրներում նոր եկողներին բարի խորհուրդ է տրուում հեռանալ ծովային ափերից և նաւահանգիստ ունեցող քաղաքներից: այնու ամենայնիւ պէտք է երկար մնալ այդպիսի տեղերում, այլ շտապել, որքան կարելի է, միջին երկրներ, աւելի բարձր և չոր տեղեր:

Նոր պայմաններին յարմարութեամբ կանոնաւոր կեանք վարելը բաւական թեթեւացնումէ կլիմային ընտելանալը: Գաղթականները պէտք է յարմարացնեն իրենց կեանքը տեղական բնակիչների կեանքի հետ, որոնց հետ պարտական են, որքան կարելի է, շուտով ծանօթանալ: Սառն կլիմայից դէպի տաք կլիմայ գաղթող մարդկանց համար շատ փնասակարէ ոգելից բնակելիներ գործածելը մինչև անգամ չափաւոր քանակութեամբ: Սառն կլիմայում բնակելուս պէտք է ամենից աւելի պահպանել զգայուն շնչառական գործարանները ցուրտ օդի ազդեցութիւնից և ըստ կարի պահպանել ինքն իրեն սաստիկ ջերմութեան աստիճանի փոփոխութիւնից:

Իսկ գալով նոր կլիմայի մէջ բնակելու ժամանակին, ըստ ընդհանուր կանոնին պէտք է ընտրել տաքայ այն եղանակները, երբ նոր տեղի տարւայ եղանակի և ջերմութեան աստիճանի պայմանները փոքր իշատէ նմանեն հայրենիքի կլիմայի պայմաններին:

Արեւադարձի երկրներ գաղթող Եւրոպացին, ամենից լաւ կանէ՝ որ գնայ այնտեղ արեւադարձային ձմեռայ միջոցին այսինքն տաքայ սառն և չոր եղանակում: հարաւային երկրի բնակիչը պարտական է գաղթել հիւսիսային երկրներ ամառայ միջոցին, Թէ որ հարկաւոր է երթալ այնպիսի կլիմայի տակ, որը սաստիկ զանազանութեամբ հայրենիքի կլիմայից:

այն ժամանակը պէտք չէ միանգամայն դադարել, այլ պէտքէ զնալ ճանապարհի վերայ երկար կամ քիչ ժամանակ, որպէս զի աստիճանաբար անցնի դէպի կլիմայի նոր պայմանները, որոնք առողջութիւն պահպանելու համար չափազանց օգտակար են:

Բնական տեղեր, արհեստական տեղեր և բնական

8-րդ շրջանը. Ամեն մարդկային դադարականութեան մէջ կան բնական կլիմայի առողջութեան մասին վնասակար պայմաններ:

Արդէն նոյն ինքն բնականութեան տեղերը շատ գէղաբերում անյաջող են, որովհետեւ հին ժամանակներում ի նկատի չունէին թէ այս կամ այն տեղ առողջարար է, այլ միայն նայու մէին նորա քիչ կամ շատ ճանապարհների յաղմարութեան ու հաղորդակցութեան և անարգելք կենսական պիտոյքների ստանալուն: Ուստի մարդիկ ի վաղուց զխաւաւապէս բնակեցան լճերի և գետերի մօտ վախենալով ցած և շատ անգամ ծախճախուտ ափերից: Այժմ թէպէտ և տեղերի վնասակար յատկութիւնները իմացած են, բայց ափսոս որ անկարելի է լինում ուղղել անցեալ դարերի սխալմունքները և տեղափոխել քաղաքներն ու գիւղերը աւելի առողջարար կողմեր: Բայց կարելի է շտապել և թուլացնել վնասակար ազդեցութիւնների դժերը համապատասխան չափով: Բայց որովհետեւ այս խնդիրը տեղական բնակիչների միջոցներից և ուժից բարձր է, ուստի տէրութիւնը պէտք է որ նորանց մինչև անգամ անյարմար գէղաբերում, աշխատի տեղափոխել լաւ տեղեր:

Նոր բնակութիւններ հաստատելու ժամանակ պէտքէ ամենից առաջ ի նկատի սեննալ տեղի առողջապահական պայմանները, պէտք է փախչել ճահճների, գետափերի և լճերի մօտ լինելուց, որոնք ենթարկւած են շատ ողողման: Նոյնպէս և քաղաքներն ու գիւղերը չպէտք է լինին ձորերի կամ նեղ հովիտների մէջ, ուր հոսումն մերձակայ բարձրաւանդակներից ստորերկրեայ ջրերը, գետնի խոնաւութեան պատճառով անտառների մէջ կամ սառն կլիմայում չէ կարելի կանգնել, այլ ընդհակառակն, փոքր ինչ զառ իվայր լերնատափերում, որոնք պաշտպանւած են սառն քամիներից, բայց այնու ամենայնիւ մերձեւալ օդային հոսանքներին շատ յաջողակ է, որովհետեւ բնական զառ ի վայրը ընդունակ է գետնի խոնաւութիւնը ցամաքացնելու: Նոյն է վերաբերում նաև գետերի և ծովերի բարձր ու ժայռոտ ափերին:

Բնական տեղեր և բնական շրջանը և արհեստական տեղեր և արհեստական շրջանը. — Էին վայրենացած ժամանակների քաղաքական պայմանների պատճառով շատ տեղերում քաղաքները շրջապատւած էին պատերով և խրամներով: Աւ որովհետեւ ժողովուրդը հարկադրւած էր բնակուիլ փոքր տարածութեան վերայ, ուստի բնականաբար յառաջ կգան խրաքանչիւր ճանապարհորդին ծանօթ արեւմտեան քաղաքների նեղ և գաղարծոյ փողոցներ, նրփափողոցներ խրեանց բարձր տներով, որոնց մէջ օդն ու լոյսը հազիւ ներս են մտնում:

Ներկայ ժամանակումս, երբ քաղաքական պայմանները չեն պահանջում քաղաքներում պղպիտի շինութիւններ, և երբ հեղհեղեղ սովորումներ գնահատել մաքուր օղի, այս բարբարոսական ժամանակի մնացորդները դառնում են ևս առաւել անբաղդութիւն, որովհետեւ նորանք շատ անգամ անյաղժելի արգելք են լինում քաղաքների առողջապահական պայմանները լաւացնելուն:

Այժմս մենք շատ յօժարութեամբ քանդած կլինէինք քաղաքների տների տմբոջ կարգերն ու թաղերը, բայց ամսոս որ շատ դժուար է ուստի պէտքէ բաւականա՛նալ միայն նորանով, որ եթէ յաջողի կտարել մի սրէ և տեղ (прогалинка) և ճանապարհ տալ արևի ճառագայթները քաղաքի բնակարաններում ներս մտցնելու համար:

(Շաքոնալէի):

Ա. Տ. Գաբրէէլեան.

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱԶԳԵՅՈՒԹԻՒՆ.

(Սեպտեմբ.)

Ընտանիքը կազմումէ առաջին և ամենակարեւոր դպրոց, ուր դաստիարակումէ մարդի բնաւորութիւնը. նորա մէջ մարդը ստանումէ իւր ամենալաւ կամ ամենավատ բարոյական կրթութիւնը. որովհետեւ նա ընտանիքի մէջ է առնում իւր վարքի կանոնները, որոնք նորան այլ ևս չեն թողնում մինչև նորա կեանքի վերջը:

Շատ գործնական է այս առածը թէ. « ձեւերը մարդին մարդ են շինում », և դարձեալ ուրիշը. « միտքը մարդին մարդ է շինում ». բայց սոցանից աւելի ճիշտը երրորդ առածն է թէ « ընտանիքը մարդ է ստեղծում ». տնային դաստիարակութիւնը իւր մէջ ոչ միայն խելքի և ձեւերի զարգացումն է պարունակում, այլ և բնաւորութեան զարգացումը: Ընտանիքի մէջ զիսաւորապէս զարգանումէ սիրտը, ստեղծումեն սովորութիւններ, զարթոնումէ միտքը և կազմումէ բնաւորութեան լաւ կամ վատ շտեմարան: Այս իսկ աղբիւրից, լինի նա մաքուր կամ վարակիչ, բղխումեն բոլոր հիմնական կանոնները, որոնցով հասարակութիւնը առաջնորդուի: Նոյն իսկ օրէնքները յառաջանում են ընտանիքից. մասնաւոր կեանքի ժամանակ մանուկների մտքում ցանաւած ամենաշնչին (հատաճական) կարծիքն են անգամ վերջերում հանդէս են գալիս և դառնում են հասարակական կարծիք. ազգերը դուրս են գալիս մանկական սենեակից. և այն մարդիկը, որոնց յանձնաւած է առաջնորդ լինել մանուկի առաջին քայլերին, կարօղ են մինչև անգամ աւելի ազդեցութիւն ունենալ քան թէ նոքա, որոնց ձեռքում գտնուումէ կառավարութեան սանձը, ժիւլ Սիմոնը ասումէ. « եթէ քաղաքական բարեգործութիւնների հիմը չեն կազմում նոցա սրբագործող ընտանեկան բարեգործութիւնները, այն ժամանակ քաղաքական